

УДК 340.0

STATE COERCION UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

ДЕРЖАВНИЙ ПРИМУС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Oleinykov S. M. / Олейников С. М.

с. j. s., doc. / к. ю. н., доц.

ORCID: 0000-0002-5940-1728

*Research Institute of State Building and Local Self-Government
of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine.**Kharkiv, 80 Chernyshevskaya St.**НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України.**Харків, вул. Чернишевська, 80.*

Анотація. В роботі аналізується теоретична база правового регулювання застосування державного примусу за умов воєнного стану. Акцентовано на неоднорідних заходах примусу – від примусового виконання судових рішень до мобілізаційних заходів і реквізиції під час надзвичайних подій. Підкреслено імперативність приписів національного законодавства стандартам ЄС, підтверджені раціональними підходами ЄСПЛ. Аналіз нормативних актів у порівняльно-правовому аспекті дозволяє виділити такі ключові напрямки його змін, як то: уніфікація термінології та понятійного апарату; впровадження критеріїв пропорційності та необхідності; посилення механізмів контролю за застосуванням примусових заходів; гарантування прозорості судового розгляду випадків застосування примусу.

Ключові слова: державний примус, воєнний стан, пропорційність примусу, державний контроль, мобілізація.

Abstract. The paper analyzes the theoretical basis of legal regulation of the use of state coercion under martial law. The emphasis is on heterogeneous coercive measures - from the forced execution of court decisions to mobilization measures and requisitions during extraordinary events. The imperativeness of the provisions of national legislation to EU standards, confirmed by the rational approaches of the ECHR, is emphasized. The analysis of regulatory acts in a comparative legal aspect allows us to identify the following key areas of its changes, such as: unification of terminology and conceptual apparatus; introduction of criteria of proportionality and necessity; strengthening of mechanisms for controlling the use of coercive measures; guaranteeing transparency of judicial consideration of cases of the use of coercion.

Keywords: state coercion, martial law, proportionality of coercion, state control, mobilization.

Вступ.

Є доцільним аналіз теоретичної бази механізму правового регулювання застосування заходів державного примусу в часи кризи, включаючи досвід європейських країн у вирішенні аналогічних заходів. Потребує уваги й створення концепції державного примусу під час війни в Україні, яка розробляється на порівняльно-правовому та системному підході до правової бази України та Європейського Союзу. Актуальність теми визначається необхідністю перегляду

механізмів правового управління у зв'язку з модернізацією системи прав війни та необхідністю адаптації державного примусу до сучасних викликів безпекової парадигми, оскільки потреба в ефективних правових механізмах державного примусу зростає під час підвищених внутрішніх і зовнішніх загроз.

Основний текст.

Воєнний стан створює надзвичайні юридичні й фактичні умови для державного примусу — тиску держави на індивіда або бізнес у цілях оборони, безпеки й громадського порядку. В Україні у лютому 2022 р. стали реальністю мобілізація, реквізиція, обмеження пересування, примусові заходи правоохоронців. Водночас Конституція України і Європейська конвенція з прав людини накладають чіткі межі втручання.

Головні ідеї дослідження. Державний примус набуває адаптивної форми: кримінальні, адміністративні, дисциплінарні, майнові засоби. Він потребує бути пропорційним, тимчасовим, законним — відповідно до конституційних і міжнародно правових стандартів. Існує постійне напруження між публічним інтересом (оборона, мобілізація) і індивідуальними правами, що потребує правових механізмів контролю. Неоднорідність примусу: від примусового виконання судових рішень до мобілізаційних заходів і реквізиції.

Основна частина також висвітлює поняття та форми державно-правового примусу. С. О. Гайду визначає державно правовий примус як складник політичної функції держави, зокрема в умовах воєнного стану, що реалізується через розширення повноважень органів влади, обмеження прав і свобод громадян та юридичних осіб [1, с. 18–23]. Автор акцентує на адміністративно-запобіжних заходах, припиненні діяльності, санкціях. Адміністративний примус, як концептуалізує О. А. Присяжнюк [2, с. 46–51], виступає не тільки реакцією на порушення, але й превентивним заходом в екстремальних обставинах розслідування.

До нормативної бази аналізу питання передусім необхідно віднести наступні. Конституція України (ст. 3, 19), які імперативно встановили, що навіть

у воєнному стані держава повинна дотримуватися прав людини й діяти в межах Конституції та законів.

Конституційний Суд України у 2023–2025 рр. підтвердив, що права на свободу, особисту недоторканність, судовий захист, презумпцію невинуватості *не можуть бути обмежені навіть під час воєнного стану* — втручання можливе лише за умов домірності й збереження сутності цих прав [3].

Закон «Про правовий режим воєнного стану» (ред. 2022–2024) регламентує право держави на *примусове відчуження майна* з обов’язковим відшкодуванням вартості (ст. 23) та повернення чи компенсацію після дії режиму [4; 5, с. 24–31].

Закони 2129-IX (2022) і зміни 2023 р. у процедурі виконавчого провадження впровадили обмеження на стягнення на окупованих і бойових територіях, зупинку проваджень щодо військовослужбовців під час служби.

Водночас українське законодавство, з огляду на історичні та соціально-політичні обставини, потребує удосконалення. Стандарти Європейського Союзу, підтверджені раціональними підходами ЄСПЛ, мають стати основою для реформування правових механізмів державного примусу в Україні. Аналіз нормативних актів у порівняльно-правовому аспекті дозволяє виділити такі ключові напрямки його змін, як то: уніфікація термінології та понятійного апарату; впровадження критеріїв пропорційності та необхідності; посилення механізмів контролю за застосуванням примусових заходів; гарантування прозорості судового розгляду випадків застосування примусу.

Судовий баланс між мобілізацією та правами. У постанові Верховного Суду від 17.08.2023 (справа № 380/7792/22) встановлено, що обмеження пересування під час воєнного стану є співмірним мобілізаційній потребі і не свавільним, якщо воно узгоджене з Конституцією й законами України [6].

Проблеми виконання судових рішень на бойових територіях. Застосування виконавчих дій у зонах активних бойових дій тимчасово заборонено, що створює правову невизначеність і нерівність між сторонами судових виконавців і боржниками/стягувачами [7].

Реквізиція майна бізнесу. Аналіз процедури примусового відчуження майна підприємств, від прийняття рішення, передачі майна державі, до повернення чи відшкодування після зняття режиму виявив прогалини в регулюванні стадій процесу та захисту власників

Мобілізація та «примусові» практики. Журналістське розслідування Le Monde подій жовтня 2024 року описує метод “busification” (автомобільна депортація чоловіків до центрів набору) – кричущий приклад «примусу до мобілізації»: арешт громадян за недотримання правил військового обліку, громадське невдоволення як прояв несправедливості привілейованих груп [8].

Порівняльні приклади з Європи. Польща, 1981–83: введення воєнного стану, жорсткі обмеження прав, цензура, масові арешти. Зокрема, придушення руху «Солідарність» із використанням військових жорстоких методів, масштабні порушення прав людини; багато політичних в'язнів були ув'язнені без суду. Норвегія під нацистською окупацією (Trondheim, 1942): застосування воєнного стану для масових повітряних арештів і екзекуцій цивільного населення — екстраординарні насильницькі методи примусу, що виходили за межі юридичного правового поля. Грецька справа ЕЧПР (1967): у разі державного надзвичайного стану Інстанції ЄСПЛ визначили, що непропорційне обмеження політичних прав (як-от заборона партій) неправомірне, не виправдане і не відповідає статті 15 Конвенції.

Виклики правозастосування. А.Є. Фоменко акцентує на комплексних викликах: правозастосуванні в судах і виконавчих органах, забезпеченні доступу до правосуддя, захисті внутрішньо переміщених осіб, особливо з огляду на судову реформу та євроінтеграційні зобов'язання [9, с. 807–812]. Проблеми технічних збоїв та неточностей в реєстрах, зменшення дій виконавців, нерівність доступу до процедур, непрозорість мобілізації, ризики зловживань. Dan Peleschuk аналізує контекст протестів всупереч забороні мітингів під воєнним станом [10].

Висновки.

1. Умови воєнного стану охопили широке коло засобів державного примусу – від мобілізаційних дій до примусового виконання судових рішень і реквізицій.

2. Застосування таких заходів має відбуватись у межах верховенства права, конституційної основи і міжнародних стандартів. Обов'язковими критеріями є законність, тимчасовість, пропорційність.

3. Практика розгляду судових справ позначає тверезий підхід, розв'язуючи питання з точки зору балансу між публічним інтересом та правами особи підтримується, але суди мають вимагати детального обґрунтування застосування примусових заходів.

4. Не менш важливим за будь-яких умов залишається правовий захист щодо примусового відчуження майна і виконання рішень у бойових зонах, у механізмі якого існують значні прогалини.

5. Соціальне ставлення та громадська думка щодо мобілізації підкреслює юридичні та моральні аспекти державного примусу, чутливість до дискримінації та несправедливих примусових заходів.

Дослідження надає системний аналіз правових інструментів державно-правового примусу в Україні та порівняльний європейський контекст, дає старт висвітленню правових меж й вивченню практичних кейсів. Залишаються теми для дослідження, здатні покращити правову систему визнання справедливості та законності під час воєнного стану.

В той же час до *нерозв'язаних питань та перспективних досліджень* можна віднести наступні.

Моніторинг ефективності правових гарантій щодо примусового відчуження майна господарюючих суб'єктів. Наявні райтери-аналізи (Остапенко, 2024) показують конфлікти між процедурами та правами власників, але неповне правове вирішення цих суперечностей.

Соціально-правові наслідки мобілізаційних практик, таких як “busification” — дослідження психологічних, етичних, правових аспектів (український контекст vs європейські практики мобілізації).

Критерії домірності обмежень (судові алгоритми), аби уникнути свавілля під час судових і виконавчих процедур.

Порівняльний аналіз заходів примусу в європейських державах під час криз — зокрема, як вони регулюють derogation rights (ст. 15 ЄКПЛ) і що можна винести як урок для української системи.

Роль незалежних наглядових механізмів — громадських, парламентських, ЄСПЛ у контролі за державно-правовим примусом під час воєнного стану.

Література:

1. Гайду С. О. Державно-правовий примус як метод реалізації політичної функції України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського університету*: серія: Право. 2023. № 80. С. 18-23. DOI: [10.24144/2307-3322.2023.80.1.2](https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.2)
2. Присяжнюк О. А. Деякі особливості застосування правоохоронними органами України заходів адміністративного примусу у період воєнного стану. *Науковий вісник УжНУ*. Том 4, № 86. 2024. С. 46-51. DOI: [10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.7](https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.7)
3. Судово-юридична газета. https://wrt.sud.ua/uk/news/publication/306422-nemogut-byt-ogranicheny-v-usloviyakh-voennogo-polozheniya-pravo-na-svobodu-i-lichnuyu-neprikosновенnost-pravo-na-sudebnuyu-zaschitu-prezumpsiya-nevinovnosti-i-pravo-na-zaschitu-konstitutsionnyy-sud-ukrainy?utm_source=chatgpt.com
4. Urst.com.ua. https://urst.com.ua/pro_pravovyy_rezhim_voennogo_stanu/st-23?utm_source=chatgpt.com
5. Остапенко А. А. Особливості порядку примусового відчуження майна суб'єктів господарювання в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник УжНУ*. 2024, т.2, № 85. С. 24–31. DOI: [10.24144/2307-3322.2024.85.2.3](https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.3)
6. <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/125616237/>

7. Покорська Я. І., Лугіна Н. А. Проблеми примусового виконання судових рішень під час дії воєнного стану. *Науковий вісник УжНУ*. Серія: право. 2024, т. 2, № 85. С. DOI: [10.24144/2307-3322.2024.85.2.58](https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.58)

8. Ukraine is employing increasingly controversial methods for mobilization. *Le Monde* July 25, 2025. https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/10/03/ukraine-is-employing-increasingly-controversial-methods-for-mobilization_6728127_4.html?utm_source=chatgpt.com

9. Фоменко А. Є. Правозастосування в умовах воєнного стану: виклики для національної правової системи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025, № 1. С. 807-812. DOI: [10.24144/2788-6018.2025.01.134](https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.134)

10. [Dan Peleschuk](#). Young Ukrainians find new voice in wartime protests. *Reuters*, липень 2025. https://www.reuters.com/world/europe/young-ukrainians-find-new-voice-wartime-protests-2025-07-24/?utm_source=chatgpt.com

Статтю відправлено: 25.07.2025 р.

© Олейников С.М.

CONTENTS

Geology, geophysics and geodesy

<https://www.proconference.org/index.php/usc/article/view/usc32-00-003> 3

BIOMINERALOGICAL STUDIES OF BLACK SEA FORAMINIFERA AS INDICATORS OF ENVIRONMENTAL CHANGES

Kravchuk A.O.

Education and pedagogy

<https://www.proconference.org/index.php/usc/article/view/usc32-00-001> 9

CURRENT CHALLENGES IN DEVELOPMENT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT OFFICIALS PROFESSIONAL COMPETENCE UNDER THE MARTIAL LAW IN UKRAINE

Zolotaryov V.F., Kuts Yu.O., Sergeyeva O.Yu.

<https://www.proconference.org/index.php/usc/article/view/usc32-00-002> 18

FORMATION OF INFORMATION AND DIGITAL COMPETENCE OF STUDENTS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION OF PEDAGOGICAL EDUCATION

Sopina O.A.

<https://www.proconference.org/index.php/usc/article/view/usc32-00-004> 23

HYBRID INTELLIGENT INFORMATION TECHNOLOGIES FOR ADAPTIVE EDUCATIONAL CRISIS MANAGEMENT

Krasniuk S.O.

<https://www.proconference.org/index.php/usc/article/view/usc32-00-005> 31

INFORMAL EDUCATION: THE KEY TO MODERN LEARNING AND PROFESSIONAL GROWTH

Kobtseva O.A.

<https://www.proconference.org/index.php/usc/article/view/usc32-00-006> 36

ORGANIZATION OF SELF-EDUCATIONAL ACTIVITY OF FUTURE PHARMACISTS IN DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Barjadze R.V.

Legal and political sciences

<https://www.proconference.org/index.php/usc/article/view/usc32-00-007> 41

CONTROVERSIAL ISSUES OF COMPREHENSIVE FORENSIC PSYCHOLOGICAL-PSYCHIATRIC EXAMINATION

Yevsiukov O.F.

STATE COERCION UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

Oleinykov S. M.

International scientific conference

International scientific integration '2025
Conference proceedings

July, 2025

ProConference
in conjunction with KindleDP
Seattle, Washington, USA

Articles published in the author's edition

With the support of research project
ProConference
www.proconference.org

ISBN 979-8-298186-34-6

www.proconference.org/index.php/usc

e-mail: info@proconference.org